

**Salomova Gulnoza Ilhomjon qizi
Shodiboyeva Mohinur Abdurahmon qizi
Guliston davlat pedagogika Instituti stajyor o'qituvchilari**

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASH NAZARIYASI

Anotatsiya: Ushbu maqolada bolalarning aqliy va mantiqiy eng avvalo mustaqil va tanqidiy fikrlashini shakllantirish va ushbu omillarni didaktik o'yinlar orqali yuzaga chiqarishning pedagogik imkoniyatlari va ushbu jarayonda tashqi muhitning tutgan o'rni haqida ilmiy xulosa va mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Atrof muhit, didaktik o'yinlar, mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash, o'quvchilar, o'qituvchi.

KIRISH

Mamlakatimizda talim sohasi tobora rivojlanib borayotgan bir davrda malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyoj pedagogik sohada yana ham oshib bormoqda. Xususan pedagogik mahorat va saviyani yuksaltirish borasida ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda.

Mustaqil taraqqiyot yo'lidan yuqori sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan mamalakatimizda nafaqat iqtisod hamda siyosat balki, ilm-fan, madaniyat va ta'lim sohasida ham ko'plab rivojlanish strategiyalari ishlab chiqilmoqda. Shulardan biri "Maktabgacha talim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" bo'lib ushbu konsepsiyada rivojlangan mamlakatlar (hozirgi kunda Janubiy Koreya) modellaridan namuna olib, maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning yo'l xaritalari belgilab berildi. Zero prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ushbu soha haqida quyidagicha fikr bildirganlar: "Qaysi sohani olmaylik, biz zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biron-bir o'zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni, millatning sog'lom genofondini tayyorlash, avvalo, maktabgacha ta'lim tizimidan boshlanadi." Maktabgacha ta'limning asosiy vazifasi bolalarni maktabda ta'lim olishga tayyorlashdan iboratdir. Ya'ni bolalar maktabgacha ta'limda aniq bilimlarnigina emas, fikrlash ko'nikmasini egallashi, tengdoshlari va kattalarning nutqlarini tushunishlari, ular bilan erkin fikr almashish, hamkorlik asosida faoliyat ko'rsatishi talab etiladi. Bolalarning ona tilida obrazli va mantiqiy fikrlashi, tasavvurlarini nutq orqali to'g'ri ifodalashi o'zini nazorat qilishi, boshqarishi, kuzatish, eshitish, eslab qolish, umumlashtirish, solishtirish kabi aqliy tayyorgarlikka ega bo'lishi zarur. Bu vazifani bajarishda, albatta, MTTlarda nutq o'stirish mashg'ulotlarining o'rni, ahamiyati kattadir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Buyuk mutafakkirlarimiz Xorazmiy, Farobiy, ibn Sinolar ta'kidlagandek, bolaning mustaqil va mantiqiy fikrlashi jarayonida o'zlashtirilgan bilimlari biror-bir manbadan tayyor holda olingan bilimlar bilan qiyoslaganda katta afzallikka ega. To'liqroq va tezroq rivojlangan bu bilimlar o'quvchilar e'tiqodiga, ular tafakkuri hamda faol amaliy-mustaqil fikrlashi quroliga aylanadi.

Ta'lim amaliyotida qo'llaniladigan fikrlash va aqliy qobiliyatni rivojlantiruvchi amaliy o'yinlar o'z-o'zidan didaktik xususiyat kasb etadi, shu sababli ular ko'p holatlarda "didaktik o'yinlar" deb yuritiladi

Ushbu o'yinlar tashqi muhit bilan bolani alohida bog'lab bilish qobiliyatini jadal rivojlantiradi, xususan bola shaxsining ijtimoiylashuviga ham yordam beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Ushbu mashg'ulotlarda bolalar tarbiyachi tomonidan beriladigan bilimlarni egallash bilan bir qatorda, tengdoshlarining ham nutqini tinlab ularni tushuna olishlari kerak bo'ladi. Zero til (nutq) kishilarning o'zaro aloqa vositasi bo'lib, u barcha kishilar uchun baravar, teng xizmat qiladi, shu bois til ijtimoiy hodisa bo'lib, jamiyat taraqqiyotidagi o'zgarishlar, yangilanishlar tilda o'z aksini topadi. Nutq o'stirish mashg'ulotlari maktabgacha ta'limda bolalarni og'zaki nutqini o'stirish, tengdoshlari va kattalar bilan nutqiy muomala malakalarini shakllantirish orqali nutqda so'zdan to'g'ri va o'rinli foydalanish, ya'ni nutq va xulq egasi bo'lish kabi ma'naviy axloqiy sifatlarni, so'zlash odobini egallashni shakllantiradi. Maktabgacha ta'lim davrida bolalar 2-3 ming so'z boyligiga ega bo'lish va undan foydalanish, eshitganlarini aytib berish, ko'rganini gapirib berish, suratlariga qarab mazmun bo'yicha hikoya tuzish va uni aytib berish, asosiy tayanch so'zlar yordamida hikoya tuzishga o'rgatiladi. Shuningdek, nutqning ifodaliligi, nutq tovushlarini to'g'ri, aniq talaffuz etish, tilning grammatik shakllaridan nutqda to'g'ri foydalanish, badiiy asarni tinglash, tushunish, mazmunni eslab qolish va so'zlab berish, asar qahramonlari nutqi xususiyatlarini ajrata bilish, obrazli bayon etish kabi amaliy intellektga ega bo'lishni rivojlantiradi, maktabga nutqiy jihatdan tayyorlaydi.

Shulardan kelib chiqib, turli yosh guruhlari va o'quvchilarida mustaqil fikrlashini shakllantirish deganda quyidagilarni tushunamiz:

1. O'qituvchi aralashuviz mustaqil amalga oshirish uchun o'quvchining o'ziga bu faoliyatning alohida elementlarini bajarishni sekin-asta uzatish jarayoni, ya'ni axborotmotivatsiya jarayoni (bunda gap bolalar va o'quvchilari mustaqil fikrlashini qanday qilib ko'proq oqilona shakllantirish, mustaqil bajarish uchun uning alohida elementlarini qanday izchillikda berish ustida boradi).
2. Bilimlarni o'zlashtirish darajasi haqidagi xabarni nazorat etish jarayonini yaxlit ta'lim sifatida shakllantirish.
3. O'quvchilarning erkin, mustaqil va individual ishlarini tashkil etish va boshqarish. Faol mustaqil fikrlashni uning tuzilma komponentlari bilan birgalikda shakllanishini biz mazkur jarayonning didaktik asosi sifatida ko'rib chiqamiz.

NATIJALAR

Bolalarda turli yoshda mustaqil va qisman tanqidiy fikrlashni shakllantirishda mustaqil topshiriq va didaktik o'yinlarning hissasi katta.. Bu vositalar mustaqil fikrlashning barcha jihatlarini rag'batlantiradi.

Bunday tushunish boshlang'ich ta'lim nuqtai nazaridan quyidagi mulohazalar bo'yicha ayniqsa maqbuldir:

-bolalar va o'quvchilar mustaqil fikrlashida, katta guruhlar bilan qiyoslaganda, jonli, bevosita mushohada qilish bosqichi ancha muhim ahamiyatga ega. Bu bosqichda o'quvchilar mustaqil fikrlashiga jarayonning bundan keyingi yo'li ko'p jihatdan bog'liq. Demak, bu bosqichga xos bo'lgan psixik jarayonlarni (qabul qilish, e'tibor) faollashtirish zaruriyatini yetarlicha baholamaslik mumkin emas;

- rivojlanayotgan ta'lim g'oyalarini amalga oshira borib, boshlang'ich ta'limdayoq o'quvchining mustaqil fikrlashini rag'batlantirishga tobora ko'proq urg'u berilmoqda. Biroq, o'z mohiyatiga ko'ra, boshlang'ich ta'lim da ko'p narsani shunchaki yod olish, reproduktiv faoliyatdagi o'quv va ko'nikmalarni esa mashqlar orqali egallash kerak. Shu bois xotiraning ishi va reproduktiv faoliyatning rolini inkor etib bo'lmaydi;

- boshlang'ich ta'lim nuqtai nazaridan shunday holat ham ahamiyatliki, bolaning asab tizimi hali kuchsiz va aqliy qobiliyati nisbatan past. Shu bois bolaning qobiliyati, uning navbatdagi masalalarni bajarishga tayyorligi va kuch-quvvatini qo'llab-quvvatlash uchun maxsus yo'naltirilgan usullar tizimi kerak bo'ladi.

Shunday qilib, maktabgacha talim jarayonida: aqliy va mantiqiy xususan mustaqil fikrlashning turli darajalarini shakllantirish (bilim-tanishuv, bilim-nusxa ko'chirish, bilimo'quv, bilim-ijod) faollashtirish zarur

Ta'limda faollashtirish uning ham oliy (bilim-o'quv, bilimijod), ham quyi (bilim-tanishuv, bilim-nusxa ko'chirish) darajalarida amalga oshirilishi zarur. Har bir bosqich aniq o'quv material va aniq mustaqil fikrlashga bog'liq holda kerak bo'ladi. G'oyaning quyidan yuqori darajalarga rivojlanishi quyi darajalarga e'tiborsizlik bilan qarashimiz mumkin, degani emas.

XULOSA VA MULOHAZALAR

Umuman olganda turli yosh darajasidagi bolalarda xususan umumiy o'rta talimning boshlang'ich sinfi va maktabgacha talimning yuqori guruh vakillarida aqliy va mantiqiy xususan mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishda tashqi muhitning o'rni beqiyosdir. Jumladan ushbu jarayonlarni jadallashtirish va malum tartibga solish borasida "Ilm yo'li", "Ilk qadam" kabi dasturlar yo'lga qo'yilgan. Ushbu dasturlarning vazifasi ta'lim tarbiya jarayonlarini samarali tashkil etish va ushbu jarayonda maktabgacha talim yoshidagi bolalar egallashi kerak bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar belgilab berilgan. Jumladan nutq o'stirish sohasi bo'yicha bolalarning „Nutq muloqot o'qish va yozish malakalari“ sohasi kompetensiyalari belgilangan. „Ilm yo'li“ variativ dasturidagi ushbu sohadagi o'quvtarbiyaviy faoliyat yakuniga yetgandan so'ng 6-7 yoshli(maktabga tayyorlov) bolalar quyidagi ko'nikmalarga ega bo'ladi:

-nutqni eshitadi va tushunadi;

-o'z nutqida to'g'ri talaffuz ,qulay gramatik shakllar va xilma-xil gap konstruksiyalaridan foydalanadi;

-ikkinchi tilni o'rganishga qiziqish namoyon qiladi;

-ikkinchi tilni egallash bo'yicha dastlabki bilimlarni ko'rsatadi; -badiiy adabiyot asarlariga qiziqish namoyon bo'ladi ;

-so'zning lug'aviy bo'g'inli fonetik tuzilishi to'g'risida tasavvurga ega bo'ladi;

-turli ma'no shakllarini mustaqil ravishta tuzish va so'zlab berishni biladi ;

-yozishning dastlabki malakalari va vosotalaridan foydalanishni biladi.

ADABIYOTLAR.

1. M.T.Axmedova, N.S.Shayzakova Nizolarning yuzaga kelishidagi shart sharoitlar, shaxs toifalari va ularning xislatlari. Maktab va xayot.-T.: 2014.2-son. -B. 2-4.
2. С.В.Банькина Педагогическауа конфликтологиуа: состоуание, проблемы исследованиуа и перспективы развитиуа. М-2018
3. В.И.Грачева Введение в педагогическуу конфликтологиуу: Учебное пособие / В.И. Грачева. М. Моск. ун-т МВД России, 2004. – 98
4. Pedagog.uz
5. Cyberleninka.ru
6. Google.com
7. Article.uz